

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ І НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В статті розглядається проблема впливу європейських інтеграційних процесів на національну ідентичність і формування європейської ідентичності; розкривається сутність феномену європейськості; аналізуються деякі "контури" українських реалій та окреслюються можливості й шляхи інтеграції України в європейський простір.

Ключові слова: європейська інтеграція, європейський союз, об'єднана Європа, європейскість, модернізація, глобалізація, національна ідентичність, європейська ідентичність.

Abstract

The article deals with the problem of the influence of the European integration processes on the national identity and on the European identity formation; it reveals the essence of the phenomenon of Europeanism and gives the possibilities and ways of the integration to the European range.

Keywords: european integration, european union, european union, europeans, modernization, globalization, national identity, european identity.

Дискусії про ідентичність у контексті євроінтеграційних і глобалізаційних процесів значно активізувалися останнім часом. В них беруть участь як теоретики, так і практики – філософи, політологи і політики, історики, антропологі, соціологи й діячі культури. На зміст дискусій відчутно вплинули події в Європі останніх десятиліть ХХ століття, політично актуалізуючи європейські прагнення країн Центральної і Східної Європи, а це, своєю чергою, поновило дебати про європейскість у країнах Західної Європи. Водночас точаться дискусії про місце європейської культури та європейської цивілізації у світі.

Поза всякими сумнівами, новочасна українська нація (як і багато націй східноєвропейського простору) формувалася за несприятливих обставин. Дехто навіть стверджує, що процес творення української нації не закінчився й досі, позаяк цю націю не об'єднують ані спільна мова, ані спільна історична пам'ять, ані віросповідання – три елементи, визнанні за конститутивні для національної ідентичності [1].

Сьогодні, після хвилі розширення 2004 року, Європейський Союз охоплює переважну частину країн, які вважаються „європейськими”. „Дунайська” хвиля розширення 2007 року і намір у вже надто віддаленому майбутньому надати членство західнобалканським країнам мають ще більше зміцнити статус ЄС як уособлення самої Європи. Разом із тим деякі європейські країни стикаються з тим, що можна визначити як свідомо здійснювану ЄС політику виключення, і ризикують, залишаючись осторонь, спостерігати, водночас, як до клубу може вступити країна, яку багато хто навіть не вважає європейською (тобто Туреччина) [2].

У зв'язку з об'єднанням Європи актуалізувалися дискусії про характер цього утворення: який статус воно повинно мати – статус союзу держав, конфедерації чи федерації, а, можливо, належить знайти якусь нову, оригінальну форму, ще не відому теоретикам права; чи повинні в цьому об'єднанні домінувати норми міжнародного права (які передбачають рівність держав-членів незалежно від їх розмірів та могутності) чи принципи конституційного права (які допускають можливість різного представництва в єдиному наднаціональному органі); чи одержить це утворення симетричний або асиметричний характер (в тому числі й проблеми бюджетного федералізму, представництва від регіонів чи національних меншин). Нарешті, зберігають значення й запитання, як слід інтерпретувати поняття нації-держави і суверенітету, як співвідносяться національна та європейська ідентичності [3].

Модернізація не тотожна вестернізації, хоча існує й така точка зору. Вона не вимагає від жодної країни втрати своєї самобутності. На підтвердження цього можна навести багато прикладів. Так,

скажімо, Канада, яка, з одного боку, не тільки розташована по сусідству зі США, а й має їх єдиним сусідом, майже повністю інтегрована у північно-американську економіку, живе в умовах практично відкритих кордонів, у мовному, етнічному, релігійному і культурному зрізах надзвичайно близька населенню Сполучених Штатів і при цьому залишається напрочуд самотнім суспільством, котре істотно відрізняється від США. Сьогодні країни Центральної і Східної Європи, які щойно вступили в ЄС і НАТО, аж ніяк не розчинилися в європейському чи атлантичному „плавильному казані”, а, навпаки, зберігають свою індивідуальність і виявляють принциповість у відстоюванні власних національних інтересів. Безперечно, що країни, які освоюють західні технології з метою економічного розвитку, зазнають впливу вестернізації практично у всіх сферах суспільного і навіть особистого життя. Небезпека „вестернізації” чи „американізації” способу життя змушує ці країни здійснювати перетворення на власній культурно-цивілізаційній основі, поєднуючи національні традиції із західними інноваціями. Світовий досвід (наприклад, країни нової хвилі модернізації – Індія, Індонезія, Бразилія, ПАР і, звісно, Китай) свідчить, що успішна модернізація соціального і економічного розвитку не призводить до масштабної культурної вестернізації. Навпаки, вона викликає повернення до традицій, до консолідації на основі національної культури, до розуміння необхідності і цінності культурної самотності [4].

Інтеграція в європейський простір – це не лише фізичне приєднання до тих чи інших європейських чи атлантичних структур, а насамперед творення всередині країни сучасних інституцій, які забезпечуватимуть конкурентоздатність економіки, технологій, предметно-політичних, освітньо-культурних практик. Найважливішою якістю сучасних держав є їх здатність до інноваційного розвитку, яка, у свою чергу, залежить від характеру політичної, економічної, соціальної і ціннісних систем суспільства на його постіндустріальній стадії. Очевидно, що інтеграція України в європейські структури – це не стільки засвоєння зовнішніх форм європейського життя, часом розкладкових і минутих, скільки вічної культурної та інтелектуальної спадщини, духу творчості, громадянської постави і всього того, що зветься „громадянським суспільством” [5].

Водночас належить усвідомити, що європейська перспектива – це не лише демократичні традиції, свобода руху ідей, товарів, фінансів тощо, а й насамперед новий рівень відповідальності. Відповідальності за дотримання високих стандартів у багатьох галузях, а надто – за спільне майбутнє, за ту саму спільну ідентичність, яка нині намагається увиразнитися із непростой взаємодії різних національних культур. Саме різних, незважаючи на їхню не раз констатовану дослідниками подібність.

При цьому в жодному разі не йдеться про „зняття” європейською ідентичністю національної, а про вироблення багаторівневої моделі співіснування різних народів та культур під спільним знаменником Євросоюзу, основними рисами якої є мультикультурність та толерантність. Філософія європейського інтеграційного розвитку відображається формулою „єдність в розмаїтті”. Глибоко шануючи власні історичні корені, сучасний європеець не відмовився від національної ментальності й культури свого народу, та їх органічно доповнює відчуттям належності, разом з іншими європейськими народами до єдиної субстанції зі спільними коренями та зі спільною перспективою на майбутнє. Кожен європейський народ долучає до загальної ідеї єдиної Європи власні неповторні риси. Як і сама Європа, європейська ідентичність не є чимось наперед (і назавжди) даним. Вона формується і видозмінюється. Не виключено, що з можливим вступом до ЄС, приміром, Туреччини він набуває невластивих йому натепер елементів [6].

Зазначимо й таке: справжня європейськість – категорія настільки ж умовна, наскільки символічна. Вона не збігається повністю з поняттям „Європейський Союз”, оскільки європейцями в культурному сенсі є значно більше число націй. Тому членство в Європейському Союзі не може бути свідченням успішного складання тесту на „європейськість” і зводити євроцентричні прагнення нашої країни лише до членства в ЄС було б неправильно, оскільки останній не має монополії на „європейськість”.

Закони й імперативи глобальної інтеграції вимагають від України чіткого визначення українського шляху розвитку і стратегічного вибору. На жаль, на вісімнадцятому році незалежності Україна досі ще не самоокреслилась – для самої себе, а відтак і для світу, – як самостійна держава. На відміну, наприклад, від польської (та, врешті, й інших еліт Східної Європи, різною мірою, але все ж рішуче просвіропейських), вітчизняна інтелектуальна еліта в цілому не висловила своєї концепції національної ідентичності України. Замість концепційної європейської стратегії, Україна (точніше – її правлячий клас) донедавна обрала шлях „багатовекторної” риторики, а сьогодні – європейського романтизму. А якщо європейська перспектива не існує в культурній ментальності суспільства та його

еліт, то й на інституційному рівні не може постати жодної системної стратегії, спрямованої на розширення знання про себе у світі. Наслідком цього є „м'яка” ізоляція України від об'єднавчого європейського та євроатлантичного процесів [7].

Глобалістські тенденції у світовій економіці, жорстка конкуренція на міждержавному рівні ставлять перед нацією завдання, які в сьогоdnішньому аморфному стані українська держава вирішити не в змозі, що призведе найближчим часом до глобального відставання, деградації нації. А на тлі посилення сусідів Україна ризикує де-факто втратити суверенітет, залишившись виконувати функції транзитної території повітряного коридору. Українська держава повинна бути не лише об'єктом євроінтеграційних процесів і глобалізації в цілому, а й суб'єктом, інституцією, здатною чинити супротив економічній чи культурній експансії.

Без розробки і послідовної реалізації національної стратегії, орієнтованої на глобальні виклики, переваги й небезпеки, Україна не зможе відстояти своє геостратегічне місце і роль в розвитку сучасної європейської і світової цивілізації. Необхідна кардинальна програма модернізації суспільства, яка б дозволила через 15-20 років говорити про “українське диво” і вивести Україну на якісно новий рівень розвитку.

Посилювати інтерес до пошуку власної європейської ідентичності українців слід не гаслами, а дієвими міркуваннями і практичними діями. Процес повернення України до Європи слід розглядати не як підготовку до вступу в „клуб заможних”, а як двосторонній процес ментального зближення всіх і кожного європейського народу з українцями й навзаєм. Взаємне зближення європейців та українців – це довгий шлях від „чужого” до „свого”, від „іншого” до „нашого”. Належне осмислення цього шляху може стати компасом чи дорожньою картою у взаємопошуках та взаємоосяганнях Європи й України, воно необхідне для швидкого повернення України під омофор європейського дискурсу.

Важливим чинником, навіть умовою успішної інтеграції України в європейський простір, є поліпшення відносин ЄС і Росії. Якщо бути реалістами і прагматиками, слід визнати, що в контексті доброї співпраці між Росією і ЄС європейська інтеграція України буде значно легшою і швидшою. Росія, у свою чергу, повинна зрозуміти, що ЄС є не ворогом, а другом, або принаймні, потенційним другом чи природним партнером. Тому вона повинна робити все можливе, щоб будувати довіру з ЄС, стати більш взаємопов'язаною з цією інституцією. Зі свого боку Євросоюз має виконати й свою частку роботи стосовно Росії, формувати довіру до неї. І всі русофобські спокуси чи схильності всередині ЄС, звісно, повинні бути нейтралізовані. Зрозуміло, що Україна також повинна проводити збалансовану політику як на Сході, так і Заході [8].

І найголовніше – європейська інтеграція України не спрямована проти Росії. Україна повинна розробити спільну стратегію, щоб Росія скористалася вигодою інтеграції України в ЄС. Бачити в росіян „інших” – не означає не любити чи не поважати їх, навпаки, це – можливість для спільного взаємодоповнювального розвитку двох незалежних народів та держав. І хто перший між ними спроможеться на формування чітких і зрозумілих принципів справді партнерської співпраці, той стане лідером двосторонніх відносин.

Отже, європейська перспектива важлива як для України, так і для Європи. Тому потрібна взаємна співпраця. Європейський вибір України – це повернення до нашої національної ідентичності, нагадування того, що є альфою і омегою більше, ніж тисячолітнього нашого історичного шляху від хрещення Русі-України і до посткомуністичної доби [9].

Аналіз розглянутої проблеми дає змогу сформулювати низку висновків:

1. Україна перебуває на етапі пошуку власної національної ідентичності. Незважаючи на розбіжність поглядів дослідників на майбутній характер української нації, вони єдині в тому, що українці переживають кризу національної ідентичності.

2. Інтеграція в європейські й світові структури сприятиме утвердженню української нації та державі в Європі й світі; але йти у Євросоюз слід сильною державою, яка заново самоідентифікувалася як європейська держава і самостійна у своїх рішеннях.

3. Перш ніж інтегруватися до Європи чи будь-якої іншої наднаціональної структури, Україна може і повинна сформувати власний національний проєкт – модель самодостатньої держави.

4. Багатовекторність, а сьогодні певного роду невизначеність і суперечливість геополітичної філософії – вельми небезпечна, бо держави, які тривалий час не можуть визначитися, стають „жертвами” більш могутніх геополітичних „партнерів”.

5. Стратегія національного поступу, наш європейський вектор – це створення в незалежній українській державі таких політичних, економічних, культурних і духовних підвалин розвитку, які

забезпечать досягнення українським суспільством економічних та соціальних стандартів західноєвропейських країн.

6. Стратегічно майбутнє Україні в контексті євроінтеграційних процесів буде стимулюватися і визначатися такими чинниками, як: а) збереження її культурного архетипу і статусу в єдності із формуванням нової національно-політичної ідентичності і ментальності; б) всебічною підтримкою освіти, науки, культури; в) здатністю і готовністю України, розв'язуючи свої локальні, національні проблеми, адекватно відповідати на виклики глобалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Черкес Б. С. Національна ідентичність в архітектурі міста: Монографія. – Львів: Вид-во Національного ун-ту „Львівська політехніка”, 2008. – 268 с.
2. Денджерфілд М. Європейський Союз і посткомуністична Європа: один підхід чи кілька? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С.119-139.
3. Гальчинський Анатолій. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти: Наук. вид. К.: Либідь, 2006. – 312 с.
4. Франко І. Поза межами можливого // Зібрання творів у 50 т. – К.: Наук. думка, 1986. – Т. 45. – С. 276-285.
5. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с.
6. Гнатюк, Оля. Прощання з імперією: Українські дискурси про ідентичність. – К.: Критика, 2005. – 528 с.- с.289.
7. Андреев А. Л. Образ России и образ Запада в сознании россиян // Вестник Российской академии наук. – Том. 78. - № 6. – 2008. – С.483-489.
8. Андрійчук О. Україна – Європа: тести на сумісність. – К.: Смолоскип, 2007. – 378 с.
9. Денджерфілд М. Європейський Союз і посткомуністична Європа: один підхід чи кілька? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С.119-139.
10. Кримський С. Як Україні зберегти свою ідентичність та одночасно не закритися від іншого світу? // День. – 2000. – 11 жовтня. – С. 4.

Івацко Тетяна Петрівна – студентка групи ЕКО-15б, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: tanya.ivatsco@gmail.com

Науковий керівник: **Корнієнко Валерій Олександрович** — кандидат історичних наук, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно-політичних наук, академік Української Академії політичних наук., Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Ivatsko Tetiana Petrivna - student of ECO-15b group, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: tanya.ivatsco@gmail.com

Supervisor: **Kornienko Valery A.** - candidate of Historical Sciences, Doctor of Political Sciences, Professor, Head of the Department of Social and Political Sciences, Academician of the Ukrainian Academy of Political Sciences., Vinnitsa National Technical University, Vinnitsia, e-mail: valkorney1958@gmail.com;